

Бесшапошникова Т.В., викладач кафедри фортепіано, магістр,

Школьнік С.Я., старший викладач кафедри фортепіано

Харківський гуманітарно-педагогічний інститут

ТВОРЧИЙ ПОШУК ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК СКЛADOVA ЇГО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті розглянута необхідність творчого самовираження вчителя на уроках музичного мистецтва з метою більш ефективного розвитку духовності учнів, формування в них потреби у художньо-творчій реалізації.

Ключові слова: музичне мистецтво, творчий процес, інтегрований урок, естетичне виховання, особистість вчителя, емоційність.

Аннотация. Бесшапошникова Т.В., Школьнік С.Я. Творческий поиск учителя музыкального искусства как составляющая его педагогической деятельности. В статье рассмотрена необходимость творческого самовыражения учителя на уроках музыкального искусства с целью более эффективного развития духовной сферы учащихся, формирования у них потребности в художественно-творческой реализации.

Ключевые слова: музыкальное искусство, творческий процесс, интегрированный урок, эстетическое воспитание, личность учителя, эмоциональность.

Annotation. Besshapohnnikova T.V., Sholnik S.I. Creative research of a musical art teacher as a component of his pedagogical activity. Necessity of teacher's creative self-actualization at musical art lessons with a purpose of more effective development of learners' spiritual sphere, need in creative artistia realization formation is covered.

Key words: musical art, creative process, integrated lesson, aesthetic education, teacher's personality, emotionality.

Надійшла до редакції 21.02.2011

© Бесшапошникова Т.В., Школьнік С.Я., 2011

Постановка проблеми. Викладання музичного мистецтва являє собою важливий і надзвичайно специфічний вид педагогічної діяльності, а професійна підготовка викладачів-початківців вимагає індивідуального підходу та умілого використання особливих педагогічних технологій.

Вимоги гуманізації освіти, окреслені психологами та педагогами, передбачають розвиток творчих здібностей дитини, кращих її особистісних якостей.

Багато таланту, розуму та енергії вклали у розробку педагогічних проблем, пов'язаних із творчим розвитком особистості, видатні педагоги Б.Асаф'єв, Н.Сац, Г.Рошаль, Б.Яворський, Ш.Амонашвілі, І. Дичківська та інші.

Творче начало народжує у дитини живу фантазію, живу уяву. Творчість за своєю природою побудована на бажанні зробити щось, що до тебе ніким не було зроблено, або те, що десь існувало, зробити по-новому, у свій спосіб, краще. Інакше кажучи, творчий початок у людини – це завжди поривання уперед, до кращого, до прогресу, до удосконалення, до прекрасного у самому високому та широкому розумінні цього поняття.

Метою роботи є обґрунтування методичних порад вчителю щодо реалізації творчої основи процесу викладання музичного мистецтва в загальноосвітній середній школі, а саме націлення вчителя на надання учням не тільки певного обсягу знань, розвиток навичок та вмінь, перебудованих програмою, а й на більш важливе, а саме – пробудження в них пізнавальної активності, враховуючи те, що виховання творчої особистості є одним з першочергових наукових та практичних завдань, які повинен вирішувати кваліфікований учитель.

Виклад основного матеріалу. Шкільна програма «Музика» націлює вчителя на виховання у школярів музичної культури як частини загальної духовної культури. У зв'язку з цим особливо важливим є оволодіння мистецтвом своєї професії. З одного боку, урок може бути тільки слуховим доповненням до музичних вражень школярів, з іншого боку, творчий педагог у змозі зробити зі звичайного уроку інтегроване заняття, яке буде неповторною зустріччю зі справжнім мистецтвом.

Сучасний досвід ведення уроку у школі впевнено показує, що вчитель має можливість бути справжнім творцем тільки тоді, коли увесь час пов'язує виконавську майстерність та вміння художньо подати навчальний матеріал зі своїм багатограним внутрішнім світом та власним ставленням до вивчуваного матеріалу.

У художній творчості цінним є тільки те, що пов'язане зі справжніми переживаннями, почуттями. Тільки тоді ми можемо говорити про мистецтво. Це повною мірою може бути віднесено до педагогічного процесу на уроці музики. Розмова щодо необхідності розвитку у дитини емоційності та творчих здібностей веде нас до дуже важливої та актуальної у наш час проблеми: визначення різниці між спеціалістом-творцем та спеціалістом-ремісником. Ця важлива проблема тісно пов'язана з проблемами естетичного

виховання. Справжній спеціаліст-творець відрізняється від рядового спеціаліста-ремісника тим, що він працює не тільки за «інструкцією». Ремісник же задовольняється тим, що виконує свою роботу «від і до». До більшого і кращого він ніколи не тягнеться, бо не бажає обтяжувати себе. Його не можна звинуватити у поганій роботі, але таке формальне ставлення до своєї праці не тільки не просуває життя уперед, а навіть гальмує його, тому що в сучасному динамічному світі стояти на місці не можна: можна тільки просуватися уперед або відставати. Наявність або відсутність у людини творчого підходу до своєї праці і розрізняє спеціаліста-творця від спеціаліста-ремісника. Це стосується будь-якої професії, тому найважливішим завданням естетичного виховання у школі є розвиток творчих здібностей учнів.

Розвинути ці здібності можна на уроках математики, фізики, фізкультури тощо, але найбільш повно, яскраво, багатогранно, емоційно реалізувати окреслене завдання можна на уроці музики. Важлива роль у цьому належить особистості вчителя.

Професійна майстерність учителя передбачає високий рівень теоретичної підготовки, володіння комплексом спеціальних знань, умінь і навичок, наявність професійно важливих якостей особистості, що дають змогу педагогу ефективно організувати навчально-пізнавальну діяльність тих, хто навчається, і здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив на учнів, взаємодіяти з ними.

Вважаємо, що для уроку музики психологічної, технічної, інтелектуальної, професійної підготовки вчителя не досить. Необхідно підготуватися до уроку ще й емоційно. Особливо важливим в емоційному напрямку професійної майстерності учителя музики є вміння знайти вірний тон уроку. Поняття «знайти вірний тон» виконання та подання музичного твору, проведення бесіди, здавна має місце в мистецтві. Це поняття пов'язується з емоційним центром творчого процесу. Знайти вірний тон для кожного уроку – є одним із найскладніших завдань підготовки учителя в наш час. Співвідношення зовнішнього та внутрішнього у мистецтві ведення уроку може успішно вирішуватися через формування у вчителя акторської майстерності, яка уможливила вплив не тільки на розум учня, але і на його почуття.

Беручи до уваги метод К.Станіславського, застосовуючи його у педагогічній практиці вчителя музики, корисним буде використання «прийому ототожнення», тобто синтезу свого «я» з образом та думкою музичного твору, що виконується. Цей прийом передбачає не тільки велику попередню роботу над музичним твором, а й знання епохи, історії створення, художнього та світоглядного контексту та органічне «прожиття» педагогом художнього образу твору на занятті. Тільки тоді може мати місце справжнє спілкування між учнями та вчителем, тільки так може бути вирішене «найвище завдання» -розкриття художнього образу твору.

Продовжуючи ознайомлення та опрацювання мистецької спадщини К.Станіславського з педагогічної

точки зору, ми дійшли висновку, що для педагога музики найважливішим є навчитися керувати підсвідомістю, творчою активністю своєї психіки, бо багато процесів у мистецтві і художньому розвитку дитини пов'язані з підсвідомістю, інтуїцією та адекватним пізнанням прекрасного.

Все це пов'язано з мистецтвом переживання як органічної єдності інтелектуального та емоційного у людини. Для учителя музики дуже важливо вміти бути виразним у всіх своїх проявах почуттів та емоцій. Тому педагогу необхідно навчитися не боятися визначати словами, виразними жестами, мімікою те, що є важливим у творах мистецтва – красу, тонке мереживо образів.

Емоційність вчителя повинна органічно поєднуватися з аналітичними здібностями, бо основою будь-якого творчого процесу є зацікавленість, яка звісно не виключає роботи розуму. Корисними для педагогів в аспекті такої важливої проблеми як виразність учителя музики є думки С.Волконського з книги «Виразна людина»: «В акторській майстерності не достатньо внутрішнього поштовху, а важливим є вміння цьому поштовху підкорятися, не достатньо відчувати, треба вміти втілити, не достатньо відчутти, треба це відобразити».

Для предмета «Музика» спілкування є одним з найважливіших понять: це, перш за все, взаємодія вчителя та учнів, яка має особливу емоційну змістовну забарвленість. Таке спілкування є спільною творчою діяльністю учнів та вчителя з метою більш повного розкриття життєвого змісту музики, досвіду моральних відношень, відображених у ній. На уроках вчитель має можливість використовувати багато видів музичної діяльності, а саме: *сприйняття музики, вокально-хорове виконання, імпровізацію, пластичне інтонування, інструментальне музикування*.

Сприйняття музики не можна зводити до одного з видів діяльності учнів. Активне сприйняття музики – основа музичного виховання в цілому. Цьому підпорядкована тематична побудова програми «Музика». Творчо підходячи до реалізації змісту програми, не можна руйнувати послідовність визначених у ній тем. При цьому із різноманітних видів музичної діяльності до кожного уроку вчитель добирає більш доцільні, такі, які мають більш ефективний вплив на свідомість учня. Найбільш результативним елементом на уроці є сприйняття музики.

З перших уроків вчитель починає виховувати в учнів вміння слухати та аналізувати музику.

Вчитися слухати музику школярі повинні протягом всього уроку: і під час співів, і під час гри на музичних інструментах, і тоді, коли саме вони знаходяться у ролі слухача. Творчість дітей базується на яскравих музичних враженнях. Під час слухання музики учень завжди чує не тільки те, що хотів висловити композитор у своєму творі, а й те, що під її впливом народжується у дитячій свідомості, те, що виникає в особистій творчій уяві. Для творчого розвитку школярів корисним на уроці музичного мистецтва буде такий прийом: під час прослуховування музичного твору не повідомляти

його назву, а у процесі евристичної бесіди спонукати учнів до самостійного визначення характеру музики, а вже потім – відтворення назви.

Відповіді учнів під час музичного сприйняття дають уявлення про ступінь розвитку вихованців. Так, наприклад, після прослуховування фрагменту «Ранок» Е.Гріга діти так визначають його: весна, схід сонця, розкриваються квіти, ранок у лісі... Не можна нав'язувати слухачам власні уявлення у процесі визначення назви програмового твору, натомість треба поживляти творчу уяву, розвивати рівень інтелекту, покращувати пам'ять дитини, тим самим активізувати її асоціативне мислення.

Реалізації завдань з виховання творчої індивідуальності великою мірою сприяє вокально-хорове виконання пісень. Ця діяльність викликає різноманітні емоційні враження, які дають поштовх для розвитку учня як творчої, духовної особистості. Серед різноманітних, у тому числі творчих завдань у вокально-хоровому музикуванні можна назвати такі: виразна вимова тексту пісні, порівняння поетичної інтонації з мелодійною лінією, чисте інтонування, внутрішнє слухання інтонації пісні, залучення ігрових моментів з метою навчитися зіставляти окремі музичні фрази, ведення музичних діалогів, створення своїх варіантів мелодій.

Репертуар для співів на уроках музичного мистецтва містить в собі три розділи: народні пісні, класичні твори, пісні вітчизняних та зарубіжних композиторів. У межах опрацювання цих розділів перед учнями ставляться актуальні проблеми та розкриваються загальнолюдські теми.

Таким чином вчитель має спонукати учнів до творчого мислення та намагатися, щоби процес спільної творчості приносив радість усім його учасникам.

Готуючись до занять, учитель повинен осмислити методику викладу матеріалу, обдумати прийоми реалізації завдань щодо засвоєння того чи іншого музичного твору, але коли педагог починає урок, всі його дії мають бути природними, народжуватись та розвиватись на очах дітей. У цьому полягає принцип імпровізаційності у роботі з учнями. А з чого починається дитяча музична імпровізація? Які навички для цього необхідні? Окрім музичного слуху та пам'яті, почуття ритму та ладу, цінність імпровізації як методичного прийому в роботі з учнями, полягає в умінні розвивати свій душевний стан, творчу думку, уяву. Імпровізація це один із шляхів розвитку творчих здібностей учнів. Вона проходить через увесь урок, через усю музичну діяльність школярів: у відповіді на запитання, у пластичному інтонуванні, в інструментальному музикуванні, у драматизації. Найвищим проявом педагогічної майстерності є імпровізаційний засіб ведення уроку, заняття має бути вільним від штампів. Вокальна імпровізація має на меті відпрацювання інтонаційного та ладового слуху, розвиток творчої фантазії. Учитель може запропонувати учневі продовжити почату мелодію та завершити її. Також імпровізація може бути пов'язана

зі зміною ритму, динаміки, темпу. Дуже корисними є спільні роздуми вчителя та учнів про те, яке виразно-зображувальне навантаження має музичний твір. Доречною є репрезентація музичних творів для учнів із використанням рухів за текстом, інсценуванням.

Активізація творчої діяльності учнів залежить, у першу чергу, від підготовленості до цієї роботи самого вчителя, від рівня його особистого творчого розвитку, музичного смаку, теоретичної підготовки. Імпровізація на уроці прикрашає заняття, формує творчу атмосферу, підвищує результативність навчання.

Одним з емоційних засобів вираження образу та змісту музичного твору є пластичне інтонування. Жест, рух, пластика мають особливу властивість узагальнювати емоційний стан. Тому дуже цінною є здатність учителя знайти такі рухи, які б мали точніше виразити душевний стан. За допомогою рухів можна в деяких випадках органічно і зрозуміло передати характер музики. Пластичне інтонування – це будь-який рух людського тіла, пластичне «проспівування» музики кожною його клітинкою, прояв усіх почуттів, які були нав'язані музичним твором. Учитель має спрямовувати дітей сприймати музику не тільки слухом, а й за допомогою музично-ритмічних рухів. Такі рухи можуть бути різноманітними: від плавного нисхідного руху руки до імітації гри на музичних інструментах, від похитування тулубом до танцю, від легкого кроку до хороводу. Частіше за все діти чекають показу варіанту пластичного виразу твору від учителя. У таких випадках слід учням допомогти підказками, натяками, спонукаючи їх до вільної творчості. Пластичне інтонування дає змогу відчувати фразування, пульсацію твору, показати особливості розвитку музичної думки, проявити себе в творчому пошуку. Наприклад, прослухавши фрагмент з твору Е.Гріга «Ранок», діти самостійно відображають рухами рук емоційний настрій цього твору. Тут доречною буде вербальна ілюстрація диригента, який, не граючи на музичному інструменті, в той самий час «грає» на такому великому інструменті, як оркестр. Рух – це зрима музика і не випадково зараз на сцені з'явилися пластичні трактування багатьох інструментальних і вокальних творів. Виконання музики в русі дає можливість учителю побачити, як сприймає музику кожний учень, яким є рівень його уваги на уроці.

Зацікавленість у навчанні пов'язана з почуттям задоволення та радості, які отримує людина від роботи та творчості. Щоб учні були позитивно націлені на навчання, їх необхідно зацікавити процесом пізнання. Розвитку пізнавального інтересу сприяє така організація навчання, при якій учень діє активно, залучається до процесу самостійного пошуку і відкриття нових знань, коли він сам вирішує проблему творчого характеру. Велику роль у реалізації таких завдань відіграє використання у процесі навчання різних музичних інструментів.

Інструментальне музикування – це творчий процес сприйняття музики через гру на доступних дітям музичних інструментах. Таке музикування тісно пов'язане зі слуханням музики, вокально-хоровим

виконанням, імпровізацією. Учитель має допомогти учню вибрати музичний інструмент, який найбільш відповідає стилю та образу музичного твору, також допомагає вихованцю знайти прийом виконання. Починається дитяча творчість з обстеження звукових можливостей музичних інструментів, а як підсумок – програвання твору вчителем на фортепіано у супроводі маленького дитячого оркестру. З великою увагою, при абсолютній тиші, діти слухають своїх однокласників – учнів музичних шкіл, коли ті виконують класичні твори прямо на уроці музики. У старших класах творчість учнів проявляється у виконанні власних або бардівських пісень під акомпанемент гітари.

Гра на музичних інструментах прикрашає життя дитини, розважає її та викликає потяг до творчості.

Під час навчання гри на музичному інструменті добре формуються слухові уявлення, почуття ритму, тембру, динаміки, розвивається увага та організованість.

Висновки. Таким чином, як не можна зайти в одну ріку двічі, так не можна провести два однакових уроки. На творчий пошук вчителя надихають самі діти, різноманітність особистостей у кожному класі. Окрім цього, вчитель повинен братися до ризику, опрацюючи увесь час нові й нові засоби навчання.

Творчі здібності дитини, здатність створювати своє, нове, оригінальне, активніше формується тоді, коли музична діяльність із зовнішнього предмета переходить у внутрішній стан і стає проявом дитячого «Я». Важливо, щоб у творчому музикуванні дитина розкривала свій стан, а не виконувала технічне завдання вчителя. Мудрість творчості полягає в тому, що не треба підштовхувати почуття думкою, а треба довіритися підсвідомій сфері дитячої душі. Поступово накопичуючи та зіставляючи свої враження, музично-слухові уявлення, дитина «розквітає» у своїх творчих проявах.

Виховання творчої особистості – один із базових принципів сучасної педагогіки. Учителі музичної культури у своїй професійній діяльності повинні спиратися на цей принцип, використовуючи творчі задатки дитини та її природні нахили.

Література:

1. Амонашвілі Ш.А. Размышление о гуманной педагогике. – М., 1996. -189с.
2. Загвязинский И.И. Педагогическое творчество учителя. М.: Просвещение, 1987. – 118с.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність. Київ.: «Вища школа», 1997. – 349с.
4. «От творчества методиста к творчеству учителя». Под ред. Л.Дугановой – М.: НИИ проблем качества подготовки специалистов, 1993. -197с.
5. Станиславский К.С. «Моя жизнь в искусстве». – М., «Искусство», т. 1. – 1954. – 302с.
6. Станиславский К.С. Работа актера над собой. М., ПСС, т. 2. 1951. – 214с.
7. Юсупов И.М., Бевзова Л.В. Учителю об искусстве общения: Уч.Пособие. Фрунзе: Мектеп, 1990. -132с.